

הרב בנימין זאב בנדיקט

רבה של אחוזה, חיפה

תשובה בענין הטלת מס על רב

במאמרי „החייב רב בתשלום מסים?“ שנתפרסם ב„התורה והמדינה“ קובץ ט—י זוכחתי שיש לשחרר את הרבנים בפועל מתשלום מסים. חושבני לנכון לפרסם כאן תשובה למי ששאלני בנוגע לאופן בו הסברתי את דברי רבנו הרמ"א בענין הנידון, שכן יש בתשובה זו משום השלמה למאמרי הואיל והיא דנה בפרט מסוים שקיצרתי בו באותו מאמר.

*

מכתבו הגיעני אל נכון והנני להשיבו בזה. אולם קודם כל רצוני להעיר הערה, שאני רואה אותה כעקרונית.

מעכ"ת שליט"א מדגיש שלא „לקנטר“ אותי הוא בא במכתבו, לא כי, אלא שאין הוא „מחניף בד"ת“. ותמהני, וכי זו צריכה הדגשה? וכי כגון זו צריכה להיאמר בכלל? ואיך עלה על דעתו שאעלה כזאת על דעתי! וכי חשוד רב בישראל בכגון דא? ובמיוחד — למה אחשוד בכבודו? ובמיוחד — במקרה זה! רב בישראל כותב לי שקרא את דברי, עיין בהם, נשא ונתן בהם, פילפל בהם, יגע בהם, הגיע למסקנה שונה, מעירני על כך, מציע את דבריו לפני ומבקשני להשיבו — הרי גורם הוא לי בזה הנאה ושמחה רבה. ואני — אחשוד בו שלקנטרני הוא בא! למה? משום שדעתו שונה מדעתי?

ואם דעתו שונה מדעתי — ומה בכך? וכי מונופולין על הדעת יש לי? וכי לא מצאנו אב ובנו, רב ותלמידו, ודיעותיהם שונות, עד שדימו אותם חדל בשעת עיסוקם בתורה לאויבים בשעה, אף שאוהבים זה לזה ומכבדים זה לזה, שהרי אין אדם מקנא בבנו ותלמידו ואין כבוד ככבוד אב ורב שהוקש לכבוד שמים! וכי לא טיהר רבנו הקדוש את אשר החמיר בו רשב"ג — אביו ורבו? וכי לא התיר הרמב"ם את אשר אסר רבי מימון — אביו ורבו? ואילו הוא, הרב... שליט"א, רבה של הוא דוקא יהא חייב שדעתו תהא כדעתי! למה? על מה? ולמה יחוש אפוא שאחשוד בו כמקנטר, ועל מה הוא בא להתנצל?

ואם צודק הוא, או אף אם אינו צודק — ומה בכך? ממה נפשך, אם צודק הוא — הרי עלי לשמוח שהעירני ושהוכיח לי את צדקת ראיתו ועלי להודות לו באלפי תודות על שהצילני מטעות שעלתה על לב; ואם אין הוא צודק — מה בכך, וכי אסור לו שיטעה? ושוב עלי להודות לו על שהציע את עירעורו לפני, שהרי על ידי כך יכולתי להסביר את צדקת דברי, וכראוי.

ועכשיו לענין. במאמרי שבהתזה"מ, קובץ ט—י, הסברתי, שהרמ"א בדבריו שבהגהתו, לשלחן ערוך יורה דעה, סימן רמ"ג, סוף סעיף ב, "ומ"מ יש מקומות שנהגו לפטור ת"ח ממס ויש מקומות שנהגו שלא לפטור" אינו מכויז לרבנים בפועל שתורתם היא אומנותם, וכי דבריו מוסבים אך ורק על ת"ח שאין תורתם אומנותם היחידה, שלגבם בלבד הוא מזכיר מנהגות שונים (התזה"מ, ט—י, עמ' ק"מ ועמ' קמ"ג) והוכחתי שכך הבינו את דברי הרמ"א גם רבותינו גדולי האחרונים וביניהם פוסקים מובהקים כגון הש"ך ובעל ערוך השולחן (שם, עמ' ק"מ—קמ"ב). את דעתו של הש"ך הוכחתי מדבריו במקום אחר, בחשן משפט, אעפ"י שאפשר הי' להביא רא"י מדבריו במקומם, ביורה דעה, הואיל וכפי שהעירותי, ההוכחה מדברי הש"ך שבמקומם היתה מצריכה דיון מיוחד בדברי הרמ"א לאור דברי בעל תרומת הדשן, שאותו מביא הש"ך ביורה דעה, דיון שמקוה אני לחזור אליו במקום מיוחד (שם, עמ' קמ"ב ועמ' תקצ"א, אות א).

והנה, משקרא מעכ"ת שליט"א את דברי ועיין בתרומת הדשן ומצא שהתרומת הדשן בסימן שמ"ב כותב "אמנם ההמון עם אינם סוברים כלל לפטור שום ת"ח אא"כ יושב בראש ישיבה, ואף זה דוקא באושטרייך ואגפיה והיה כמעט מנהג פשוט שלא לחייב במס הרב היושב בישיבה בראש אפילו היה לו ממון הרבה, אבל בגבול דבני ריינו"ס כמדומה לי שלא היו נוהגים לפטור ת"ח מן המסים אם לא לפעמים ברצונם אפשר משום דסבירא להו דהאידנא אין לנו מי שתורתו אומנתו... ואפשר דמהאי טעמא נמי רוצים ההמון עם באושטרייך לומר דאין לפטור רק היושב בראש ישיבה משום דלא בריא לגמרי מי שהוא תורתו אומנתו ועבדו להו מילתא דפסיקא דמסתמא היושב בראש ישיבה קובע את עצמו לת"ת כדי שתהא אומנתו..." החליט לפנות אלי בשאלה שנתלבט בה — כיצד ניתן לפרש שהרמ"א בדברו על שני מנהגות בפטור ת"ח מתשלום מסים מכויז רק לת"ח סתם שאינם רבנים בפועל בזמן שבתרומת הדשן, שהוא מקורו של הרמ"א, מפורש להדיא שהוא מדבר על שני מנהגות אלה ביחס לרבנים בפועל דוקא. כלומר, מעכ"ת שליט"א חושב, שדברי הרמ"א בהגהתו לשלחן ערוך ובדרכי משה על הטור על שני מנהגות בענין הטלת מס על ת"ח, הם העתק נאמן מדברי בעל תרומת הדשן בסימן שמ"ב, ומאחר שבעל תרומה"ד מדבר על שני מנהגות בענין הטלת מס על רבנים דוקא, הרי שאף דברי הרמ"א מוסבים על רבנים דוקא.

והנה, מעכ"ת שליט"א כותב בפשטות שבתרומת הדשן סימן שמ"ב, שהוא מקורו של הרמ"א, מפורש להדיא שלא כפי שפירשתי את דברי הרמ"א. סתם מעכ"ת ולא פירש מניין לו שאמנם דברי הרמ"א מקורם בתרומת הדשן, אלא שמדברי מעכ"ת משמע שהוא מסתמך על הציונים לתרוה"ד שבהגהת הרמ"א לשלחן ערוך, יורה דעה, סימן רמ"ג, סוף סעיף ב, ושדרכי משה על הטור, שם, אות א.

אולם לדעתי, אי משום הא — לא איריא.

אשר לציוני המקורות שבהגהות הרמ"א על השלחן ערוך — הן כבר קבעו רבותינו האחרונים, שציונים אלה אינם משל הרמ"א ולעתים קרובות

לאו דסמכי נינהו. יעיין נא מעכ"ת, למשל, במה שכתב בענין זה הרב חיד"א בשו"ת חיים שאל, ח"ב, סימן ל"ח, אות נ"א: "ומה שציין המציין על הגהה זו, סברת הרב" אין להשגיח בזה, דכל היודע סדרן של כתובים ידע מה הציון הלו, דנעשו הציונים האלו אחר זמן ממה שעיינו בב"י ובד"מ, וכמה זמני לא צדק המציין כידוע, וכמו שכתבתי בעניותי במקום אחר בס"ד".

ואם יטען הטוען שכאן צדק המציין משום הדמיון שבין דברי הרמ"א "מ"מ יש מקומות שנהגו לפטור ת"ח ממס ויש מקומות שנהגו שלא לפטור" לבין דברי התרוה"ד, אמנם ההמון עם אינם סוברים כלל לפטור שום ת"ח א"כ יושב בראש ישיבה ואף זה דווקא באושטריי"ך... אבל בגבול דבני רינו"ס כמדומה לי שלא היו נוהגים לפטור ת"ח מן המסים... — אין הדמיון הזה אומר ולא כלום. הן ייתכן, וייתכן מאד, שהתרוה"ד מדבר על מנהגים שונים שהיו קיימים בזמנו ובארצות שהיו שייכות לתחומי התורני בענין הטלת מס על רבנים ואילו הרמ"א מדבר על מנהגים שונים שהיו קיימים בזמנו הוא ובמקומות שהיו שייכים לתחומי תורתו שלו בענין הטלת מס על ת"ח שאינם רבנים.

גדולה מזו, אף אילו הי' לשונו של הרמ"א כלשונו של התרוה"ד ממש, לא הי' בכך משום ראי' שדעת הרמ"א כדעת התרוה"ד, שכן כך דרכם של רבותינו הפוסקים להשתמש בלשונות קודמיהם אף בשעה שהם באים לחלוק על דבריהם. יעיין נא מה שכתבתי בקרית ספר, כרך כ"ו, עמ' 326—327, בהערה 28, אות א. ויעיין גם מה שכתב במגיד משנה על הרמב"ם הלכות איסורי ביאה, פרק א, הלכה ג.

ברם, מעכ"ת שליט"א מזכיר גם את דברי הרמ"א בדרכי משה, ומהם אפשר לכאורה להביא ראי' שאמנם התרוה"ד שימש מקור להגהת הרמ"א, ושיש אפוא לפרש את דברי הרמ"א על פי דברי התרוה"ד, שכן הרמ"א עצמו בחיבורו דרכי משה על הטור, בסימן הנ"ל, אות א, כותב: "כתוב בת"ה סימן שמ"א אע"ג דאין עתה בזמנינו חכם שיש לו תורת ת"ח גמור היינו לקנוס המביישו בליטרא זהב אבל למירמא כרגא עליה ולאפוקי מיניה אפשר דאין מדקדקים כולי האי אם הוא מוחזק בדורו לת"ח. ועוד כתב סימן שמ"ב דלא דוקא רב היושב בישיבה אלא כל ת"ח בדורו... ותורתו אומנותו כדרך שכתב הרא"ש, ויש מקומות שנהגו שלא לפטור ת"ח ויש מקומות שנהגו לפטור...". ואעפ"כ אין כאן ראי', העובדה שרבנו הרמ"א בבואו לפסוק דין מסוים מציין למקור מסוים אינה מוכיחה עדיין שאמנם יש לפרש את דבריו בהתאם לאותו מקור. שכן יש שרבנו הרמ"א פותח את דבריו בלשון "וכתב בתרוה"ד, וכתב מהר"י ווייל", "וכתב המרדכי", "וכתב הריב"ש" וכיו"ב, ואילו המעיין באותו מקור, שלו ציין הרמ"א, לא ימצא בו את כל הדברים שכתב רבנו הרמ"א. יש שהוא מוסיף נימוק משלו, יש שהוא מוסיף דין משלו, ויש שהוא אף מביא דין השונה מן הדין שבמקור. רבנו הרמ"א ברוב חסידותו ראה, כנראה, לנכון לציין לפוסק מסוים כמקור לדבריו לא רק במקום שהביא את דבריו של אותו פוסק אלא גם אם דברי הפוסק הוא לא שימשו לו לרבנו הרמ"א אלא גורם מעורר לפסוק את פסקו שלו אף אם מתוך התנגדות לפוסק ההוא.

לשם הוכחת דברי, שאכן זוהי דרכו של רבנו הרמ"א, אביא כמה דוגמאות.

קודם כל אביא דוגמה מתוך היורה דעה, אותו חלק של השלחן ערוך, שבו נדונים דיני פיטור ת"ח ממסים, ואשר בה מציין רבנו הרמ"א לתרומת הדשן, אותו מקור שלו הוא מציין גם בענין פיטור ת"ח ממסים. בשלחן ערוך יורה דעה, הלכות שחיטה, סימן כ"ג, סעיף ב, פוסק מרן המחבר דיני שיעור שהייה ומבחין בין שיעור שהייה בבהמה לבין שיעור שהייה בעוף. רבנו הרמ"א חולק עליו בענין זה ופוסק: «והמנהג פשוט במדינות אלו להטריף כל שהייה אפילו משהו בין בעוף בין בבהמה ואין לשנות» והוא מוסיף ופוסק, «ואם נמצא לאחר שחיטה גמי או כיוצא בו מונח בוושט או בקנה ונשחט עמו — טריפה, דודאי הוצרך להשהות מעט בחתיכת הדבר שהוא לאחך ששחט הסימן, והוי שהייה במשהו וטרפה». כמקור לדין זה צויין: «תה"ד, סימן קפ"ה».

ולא רק המציין ציין כאן למקור זה, אלא אף רבנו הרמ"א עצמו בחיבורו «דרכי משה» על הטור, שם, אות ו, מביא דין זה בשם בעל תרומת הדשן, והנה, בדרכי משה שבדפוסים של הטור שלפנינו ניתן מקום לטעות בהבנת דברי רבנו הרמ"א, אלה שהדפיסו את הספר דרכי משה ביחד עם הטור ועם הבית יוסף נהגו, כפי הנראה, מטעמי קיצור וחסכון, להשמיט מתוך הספר דרכי משה אותו חלק המובא גם בבית יוסף ולהביא מדברי הרמ"א רק מה שיש בו משום השלמה לבית יוסף. אולם לא תמיד ישנה זהות גמורה בין הבאת מקור מסוים בבית יוסף לבין הבאתו בדרכי משה. שכן דרכם של מרן הבית יוסף ושל רבנו הרמ"א היתה להביא את דברי המקורות בניסוח משלהם. אמנם לעתים שינויי הנוסח הללו הם קטנים מאד, כגון השמטת תיבה; הוספת תיבה או החלפת תיבה באחרת, אולם יש שהשינויים הקטנים האלה דוקא הם עקרוניים ביותר, ומקורם בהבדל שבין שיטת מרן הבית יוסף לבין שיטת רבנו הרמ"א, והנה, המדפיסים לא שמו לב לעובדה זו ויש שהשמיטו מן הספר דרכי משה אף קטע כזה, וכך קרה גם בנידון שלנו. התחלת הקטע מדברי בעל תרומת הדשן המובא בדרכי משה מובאת גם בבית יוסף, ולפיכך השמיטוה המדפיסים בדרכי משה שבספר הטורים. ברם, המעיין ימצא שבעוד שבקטע זה המובא בבית יוסף על הטור, שם, ד"ה ואם, כתוב: «ואם אחר ששחט העוף מצא קנה של גמי רך ועגול תחוב לארכו הושט ונחתך הקנה ההוא עם הושט כתוב בתה"ד וכו' יעיי"ש, הרי בדרכי משה, שם, דפוס זולצבאך תנ"ב, כתוב: «כת' בת"ה סי' קפ"ה מעשה בא' ששחט ומצא אחר שחיטה קנה של גמי רך ועגול תחוב ארכו לאורך הושט ונשחט הקנה ההוא עם הושט ואסר מטעם דהואיל ושהה מעט בחתיכת אותו גמי תוך השחיטה הוי שהייה והשחיטה פסולה... עכ"ל». והנה, אם בראשו של דין זה כותב רבנו הרמ"א «כת' בת"ה סי' קפ"ה» ואת הדין עצמו הוא מביא בלשון סתמית «ששחט» בלא לציין מה שחט, אם עוף או בהמה, הרי יוצא שלפי בעל תרומת הדשן דין זה של גמי נוהג בכל שחיטה, בין של עוף ובין של בהמה, וכדברי רבינו הרמ"א המפורשים בהגהתו לשלחן ערוך כנ"ל.

... ברם, המעיין בספר תרומת הדשן בסימן הנ"ל נוכח שבעל תרוה"ד אינו פוסק את הדין של גמי אלא בעוף בלבד, שכן זה לשונו: "שחט אוזא אחת ומצא אחר שחיטה קנה של גמי רך ועגול" וכו', יעיי"ש.

הרי שההבאה מדברי בעל תרוה"ד שבדרכי משה אינה תואמת את דברי בעל תרוה"ד שבמקורם!

ואם ירצה חולק לחלוק ולטעון, שלעולם אפשר שדעתו של התרוה"ד היא שדין זה נוהג בין בעוף ובין בבהמה, וזו שדיבר התרוה"ד בעוף דוקא הוא משום שהשאלה שהובאה לפניו היתה ב"מקרה" ב"אווזא", ואף ירצה להסתייע בדברי רבנו הב"ח בחיבורו על הטור, שם, סד"ה ומ"ש וה"מ בעוף: "ואף על גב דמהרא"י לא כתב לפסול אלא בעוף — אפשר משום דנשאל על עוף", ואף ירצה להיאחז בזה שבהמשך דבריו שבאותו סימן תופס בעל תרוה"ד לשון "בהמה": "וכל שכן בתתיכת גמי דאפילו מגוף הבהמה אינו" — תשובתי: לא היא! הן כבר קבע רבנו הפרי מגדים בחיבורו "שפתי דעת" ליורה דעה, שם, סק"ח: "דלא כב"ח... והמעייין בתרוה"ד יראה כן, שכתב דשהיות במשהו", כלומר, הן בעל תרומת הדשן מביא נימוק לדין גמי "יראה, דאין להכשיר שחיטה זה כלל משום דקיימא לן שהיית עוף במשהו כמו שחיטתה" וכו' יעיי"ש, תלה בעל תרוה"ד דין מציאות גמי באחד הסימנים לאחר שחיטה בדין שהיית משהו, ומאחר שבעוף לעתים תיתכן מציאות של שחיטה במשהו, כמו שבעל תרוה"ד מבאר והולך שם בהמשכם של דברים, יעיי"ש, לפיכך שהיית משהו פוסלת בשחיטתו, ומאחר שהסברא נותנת, שאם נמצא לאחר שחיטה באחד הסימנים גמי שהיתה כאן שהיית משהו, לפיכך השחיטה פסולה. יוצא אפוא, שמאחר שבבהמה לא תיתכן מציאות של שחיטה במשהו, לפיכך אין שהיית משהו פוסלת בה. ואם שהיית משהו שבמציאות אינה פוסלת בה, כל שכן ששהיית משהו שבהנחה, ז"א שהואיל ונמצא גמי אנו מניחים שהיתה כאן שהיית משהו, ודאי שאינה פוסלת בה. הרי שדעת בעל תרוה"ד היא שדין גמי אינו נוהג בבהמה, אלא בעוף בלבד.

ולא עוד אלא נראים הדברים שאף רבנו הב"ח עצמו הרגיש בקשי שהקשה הפרי מגדים ושאל הוא עמד על כך, שאין לומר שדעת בעל תרוה"ד היא שדין גמי נוהג גם בבהמה, שכן רבנו הב"ח עצמו מוסיף שם: "אי נמי מדינא אין לפסול אלא בעוף, אבל אין הכי נמי דהוא הדין בבהמה לפי מנהגנו", כלומר, בסופו של דבר אף הוא מעמיד את דברי בעל תרוה"ד בעוף בלבד.

ומה שתפס בעל תרוה"ד באותו סימן לשון "בהמה" — על כרחנו אפוא לומר שתפס מונח זה לא בהוראה המדוייקת של בהמה בניגוד לעוף אלא בהוראתו הכללית — בעל חי, והוא השתמש במונח זה דוקא מתוך אשגרת לשון של פירושו של ה"ר אושעיא הלוי בסוגיית הגמרא שהביאו בעל תרוה"ד שם קודם לכן, ושבו נמצא המונח "בהמה".

ואמנם כך הבין את דברי בעל תרוה"ד גם כן בן דורו של הרמ"א, המהרש"ל. בים של שלמה, מסכת חולין, פרק ב, סימן י, מביא המהרש"ל את דבריו של בעל תרוה"ד ובראשו של הסימן הוא רושם: "דין אם שחט עוף ומצא אחר

שחיטה קנה של גמי תחוב" וכו'. והנה, אם המהרש"ל שינה מלשונו של בעל תרוה"ד ובמקום "אווא" תפס לשון "עוף", הרי שנתכוין ליתן צורה גוללת לדין של גמי, ואם בניסוחו הכולל תפס לשון "עוף" ולא "בהמה", הרי שגם הוא הבין שבעל תרוה"ד אמר את הדין הזה בעוף בלבד.

ולא עוד אלא כך הבין את דברי בעל תרוה"ד גם "מרן" הבית יוסף בחיבורו על הטור במקום הנ"ל, ד"ה ואם, שאף הוא כתב מפורש: "ואם אחר ששחט העוף מצא קנה של גמי... כתוב בתה"ד" וכו'.

ולא הייתי רואה לכאורה צורך להזכיר את הבאת דברי בעל תרוה"ד שבים של שלמה ושבבית יוסף, אולם מכיון שראיתי שמעכ"ת שליט"א מנסה לדחוק פירושים שונים לתוך דברי רבותינו הפוסקים כדי "לתאם" אותם זה לזה, לפיכך מצאתי לנכון להזכירם, כדי שיוכח שלא אני בלבד מבין את דברי בעל תרוה"ד כפשוטם, אלא שכך הבינו את דבריו גם רבותינו גדולי הפוסקים, הבית יוסף והמהרש"ל.

הרי שאין להתאים בשום פנים ואופן את דברי בעל תרוה"ד אל דברי רבנו הרמ"א.

ואם המנסה "לתאם" ינסה להתאים לא את דברי בעל תרוה"ד אל דברי הרמ"א, אלא להיפך, את דברי הרמ"א אל דברי בעל תרוה"ד, ובהתאם לשיטת מעכ"ת שליט"א, כפי שמעכ"ת ניסה לתאם בענין פיתור ת"ח ממסים, וירצה לומר, שלעולם אף רבנו הרמ"א אינו פוסל שחיטה בגלל גמי שנמצא באחד הסימנים לאחר שחיטה אלא בעוף בלבד, ושאין להבין את דברי הסיפא שבהגהת הרמ"א "ואם נמצא לאחר שחיטה גמי או כיוצא בו מונח בוושט או בקנה ונשחט עמו טריפה דודאי הוצרך להשהות מעט כחתיכת הדבר ההוא לאחר ששחט הסימן והוי שהייה במשהו וטרפה" כהמשך לרישא שבאותה הגהה "והמנהג פשוט במדינות אלו להטריף כל שהייה אפילו משהו בין בעוף בין בבהמה ואין לשנות" וכפשוטם, אלא כפי שיש להבינם על פי ה"מקור" שבתרומת הדשן, ולשם ביסוסו של דבר יאמר סברא של "חילוק", שיש לחלק בין שהיית משהו שבמציאות לבין שהיית משהו שבהנחה באופן שברישא כשהמדובר בשהיית משהו שבמציאות דעתו של רבנו הרמ"א ששהייה זו פוסלת הן בעוף והן בבהמה, אבל בסיפא, כשהמדובר בשהיית משהו שבהנחה — שמתוך הסברא אנו אומרים שהואיל ונמצא גמי ודאי שהייתה כאן שהייה — דעתו ששהייה זו פוסלת רק בעוף, ומה שרבנו הרמ"א בדרכי משה כתב "ששחט" והשמיט "אווא" אין זו השמטה שבמכוון אלא השמטה שבמקרה — תשובתי: לא היא.

אם נשוה את הבאת דברי בעל תרוה"ד שבדרכי משה עם דברי בעל תרוה"ד שבמקור נמצא שבדרכי משה חסרה לא רק התיבה "אווא" שבתרוה"ד, אלא שחסר שם גם הנימוק של בעל תרוה"ד לפסילת שחיטת עוף שנמצא בו גמי ושלעומת זה נמצא בדרכי משה רק אותו הסבר של בעל תרוה"ד שכוחו יפה גם לגבי בהמה.

על כרחנו אפוא לומר ששינויים אלה אינם שינויים שבמקרה אלא

שינויים מדעת שמקורם בשיטתו של רבנו הרמ"א לפסוק את הדין של גמי בין בעוף ובין בבהמה.

יתר על כן, הקטע המובא על ידי רבנו הרמ"א בדרכי משה מדברי בעל תרוה"ד הוא דוקא אותו קטע אשר בו בעל תרוה"ד דוחה את האפשרות של חילוק בין שהיית משהו שבמציאות לבין שהיית משהו שבסברא: "דאין לומר דלמא חתך הוושט עם הגמי בבת אחת ושוה בשוה ממש" וכו' יעיי"ש. ולאור דברי רבנו הרמ"א האלה בדרכי משה ברור שגם בהגהתו לשלחן ערוך נתכוין לפסוק את הדין של גמי בעוף ובבהמה כאחד, וכפשוטם של דברים. ואם כן, הרי אף מעכ"ת שליט"א יודה שעם כל רצונו "לתאם" את דברי רבנו הרמ"א עם המקור שממנו הוא מביא, לא ירשה לעצמו לחלק ולפרש כאן את הדברים בדרך זו של תיאום ולייחס לרבנו הרמ"א קולא שלפי משמעותם של דברים לא הקיל אותה.

ואם שוב אין שום אפשרות "לתאם" בין דברי בעל תרומת הדשן לבין דברי הרמ"א, הרי הקשי במקומו עומד. לפי דברי בעל תרוה"ד במקורם דין גמי אינו נוהג אלא בעוף בלבד, ואילו לפי הבאת דברי בעל תרוה"ד בדרכי משה דין זה נוהג גם בעוף וגם בבהמה.

ואם בענין דין גמי, שלא נזכר לא בש"ס ולא בדברי רבותינו הראשונים ושנתחדש ע"י בעל תרומת הדשן, ושהוא סברא שכמה מרבותינו האחרונים חלוקים בה, ויש שמקילים בה בהפסד מרובה, כידוע, אמרנו שלא ירשה לעצמו לילך בדרך של "תיאום" ולייחס לרבנו הרמ"א קולא שלפי משמעותם של דברים לא הקיל אותה הרי בודאי ובודאי שלא צריך לילך בדרך זו של "תיאום" ולייחס לרבנו הרמ"א קולא שלפי משמעותם של דברים לא הקיל אותה בענין עשה של כבוד תורה שנאמר למשה מסיני ושהוא מפורש בתורה ושחז"ל הורו שהוא דוחה עשה אחר מפורש בתורה, ובמיוחד בענין דין הטלת מסים על ת"ח, שאיסורו כתוב בתורה, שנוי בנביאים ומשולש בכתובים, וכמו שאמרו חז"ל במסכת בבא בתרא, דף ח' ע"א על המטיל מס על ת"ח: "עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי" וכו' יעיי"ש, ולא כאסמכתא בעלמא. כפי שיש מי שרצה לומר, אלא כדרשא גמורה, כפי שפסק הרמב"ם באחת מתשובותיו "עובר על דברי תורה ודברי נביאים ודברי כתובים" (יעיין נא: בתשובות הרמב"ם, הוצאת א"ח פריימן הי"ד, ירושלם תרצ"ד, סי' ק"ה, בעמ' 100. ועוד אאריך, ברצות ה', בביאור שיטת הרמב"ם ושאר רבותינו הפוסקים בענין זה בתשובתי על חוקר אחד שהגיס לבו בהוראה בענין זה ושגה חמורות, ואכמ"ל).

אולם כדי להפיס את דעתו וכדי שלא יהרהר שמא אף הדוגמה מדין גמי אינה אלא "מקרית" בלבד, אביא דוגמאות אחרות, ואף בולטות הרבה יותר, להעדר כל התאמה שבין ההבאות מדברי פוסקים שונים על ידי רבנו הרמ"א לבין המקורות שרבנו הרמ"א עצמו מציין להם. וכדי להעמיד את מעכ"ת שליט"א על כך עד כמה תופעה זו מצויה בתורתו של רבנו הרמ"א הריני בוחר את הדוגמאות הללו מיתר שלושת חלקי השלחן ערוך, דוגמה מכל חלק, ולסוגים שונים של העדר התאמה וביניהם אף של ניגוד גמור.

(א) בדרכי משה על הטור אורח חיים, סימן תקכ"ז, אות ו, כותב רבנו הרמ"א: "כתב מהרי"ו: מי שמתענה ביום טוב אסור לו לבשל לאחרים, זכיון שאינו יכול לבשל לעצמו אסור לבשל לאחרים, כמי שלא הניח עירוב, דאסור לבשל לאחרים, ומשחזר רבנו הרמ"א על הדברים הללו בהגהתו לשולחן ערוך, שם, וסעיף כ, וכותב: "ומי שמתענה ביום טוב אסור לבשל לאחרים אפילו לצורך בו ביום, דהוי כמי שלא הניח עירוב, שאינו מבשל לאחרים" מעיר בבית מאיר לאו"ח שם: "לשון זה — דהוי — הוא לשון הרמ"א ז"ל, כי לשון מהרי"ו עצמו בפסקי דינין סימן נ"ה אינו אלא הלשון בעצמו שהעתיק המ"א, אלא שבד"מ הסמיכו להכא וכן בהש"ע" וכו' יעיי"ש.

(ב) בדרכי משה על הטור אבן העזר, סימן קנ"ט, אות א, כותב רבנו הרמ"א: ובתשובת ריב"ש סימן תפ"ב, דהרבה גאונים מתירין אפילו נשאת אם חלץ לה היבם אח"כ אפילו למאן דמחמיר אם אין היבם ברור אלא שיצא קול שיש לה יבם לא תצא" וכו'. והנה, כבר העיר רבנו עקיבא איגר באחת מתשובותיו "ומה שכתב בדרכי משה בשם הריב"ש (סי' תפ"ב) והרבה גאונים מתירין בנישאת מש"ה יש להקל אם אינו ברור אלא שיצא הקול שיש לה יבם, לא מצאתי רמז דבר מזה בתשובת הריב"ש, ולא מיירי רק שנתקדשה ואח"כ נמצא מסירת מודעה על החליצה, עיי"ש, וצ"ע" (תשובות רע"א, פסקים זכתבים, סימן ר"ה).

(ג) בדרכי משה על הטור חשן משפט, סימן י"ז, אות ב, כותב רבנו הרמ"א בענין עדות בעמידה: "וכתב הריב"ש בתשובה סימן רס"ד, דעמידה ע"י סמיכה מקרי שפיר עמידה לענין זה וע"ש", ומשחזר רבנו הרמ"א על הדברים הללו בהגהתו לשולחן ערוך, שם, סוף סעיף א, על מה שפסק שם מרן המחבר שהעדים לכתחילה לעולם בעמידה: "ועמידה ע"י סמיכה מקרי שפיר עמידה לענין זה, וע"ל סי' כ"ח" מעיר הטורי זהב לשם: "ואני בע"ד נראה שמה שהניח רמ"א יסוד דמקרי עמידה — זהו דבר שאינו, ולא עמדתי על דעת רמ"א בזה, דמהיכן למד דבר זה, מתשובת הריב"ש סי' רס"ו? אדרבה! שם נראה מבואר להיפך!" ולאחר שהטורי זהב מביא קטע שלם מדברי הריב"ש הנ"ל ומפלפל בדברי רבנו הרמ"א הוא ממשיך "ע"כ תמוהין דברי הרמ"א בזה... ולית דין צריך לפנים... ורמ"א אגב חורפיה לא דק בזה" (ומה שרצה לתרץ בהבנת דברי רבנו הרמ"א הללו המגן אברהם לשלחן ערוך או"ח, סימן קמ"א סק"ב, כבר העיר עליו בבית מאיר לאו"ח שם ופעם שנית ביתר תוקף בבית מאיר לאו"ח סימן תכ"ב סעיף ז, והשוה גם בטורי זהב לכאן, ובחידושי למסכת שבועות אאריך אי"ה בסידור השיטות בענין זה ואכמ"ל).

ואין אלו דוגמאות בודדות, אלא מאחר שכלל בידינו שתופעה הנשלשת והולכת נחשבה לקבועה ועומדת מסתפקני בשלש אלה.

אמנם פה ושם יש מרבותינו האחרונים, שניסו לתרץ את הקשיים המתגלים לאור השוואת דברי רבנו הרמ"א עם דברי המקור שצויין על ידו, אם על ידי שפירשו את הדברים פירוש מיוחד (ע"י, למשל, שו"ת קרן לדוד, סוס"י מ"ה), אם על ידי שהגיהו בדברי רבנו הרמ"א שלפנינו (ע"י, למשל, באר היטב לאבן העזר, סימן קמ"ד, סק"ג, אולם מלבד מה שרבים עדיין

המקומות הסתומים שלא נמצא להם לע"ע כל תירוץ, הרי עצם העובדה שזוהי תופעה חוזרת ונשנית בדברי רבנו הרמ"א ובמקומות שונים מעוררת אותנו להניח שאין כאן מקריות, אלא דבר שבשיטה, ויש אפוא רק לגלות שיטה זו מהי, ואזי נופלים כל הקשיים מאליהם ואין צורך בהתלבטויות לתרצם.

נראה ששיטתו של רבנו הרמ"א היתה, כפי שהעירותי למעלה, לציין למקור מסוים לא רק בשעה שהדברים המובאים על ידו מצויים באותו מקור, אלא גם אם הם מצויים בו רק בחלקם, ולא רק אם הם בהתאמה למקור, אלא אף אם הם בניגוד לו. דיו הי' לו לרבנו הרמ"א שמקור מסוים ישמש לו גורם מעורר, ולו אף בעקיפין, להגות רעיון משלו בהלכה, כדי שיראה לנכון לציין אותו פוסק כמקור לדבריו.

ואם כך, הרי שאין לקבוע בצורה מחלטת שבכל מקום ומקום יש לפרש את דברי רבנו הרמ"א על פי משמעות הדברים של המקור שלו הוא ציין, ומכאן שאם לאחר שדקדקנו יפה יפה בדברי רבנו הרמ"א במקום מסוים מצאנו שמשמעותם של דבריו ברורה וגם מצאנו אישור לכך בדבריהם של רבותינו האחרונים, הרי יש לראות את דברי רבנו הרמ"א כפי משמעותם שלהם, אף אם אין היא תואמת את משמעות הדברים שבמקור שלו ציין רבנו הרמ"א. ועכשיו שבאנו לכאן, הרי ברור, שאם דברי רבנו הרמ"א בענין מסוים אחרי שדקדקנו בהם דקדוק אחר דקדוק משמעותם היא שהוא מדבר על שני מנהגות בקשר לתלמידי חכמים סתם שאינם רבנים, ואם מצאנו יסוד איתן לדברינו בדברי רבותינו גדולי הפוסקים האחרונים, למן רבנו הש"ך, עמוד ההוראה ובמיוחד בעניני יורה דעה, ועד לבעל ערוך השולחן, הפוסק המובהק בדור האחרון, הרי שאין להוציא את דברי רבנו הרמ"א ממשמעותם, ובודאי ובודאי שאין לעשות את כל רבותינו האחרונים מן הש"ך ואילך, אשר מפיהם אנו חיים, כטועים ח"ו בדבר משנתו של רבנו הרמ"א, אלא על כרחנו עלינו לפרש את דברי רבנו הרמ"א על פי רבותינו המוסמכים לפרש את דבריו וכמשמעותם שלהם, ואילו מה שכתב "כתוב בת"ה" יש להבין על פי הכלל האמור למעלה.

ועכשיו יבין מעכ"ת שליט"א מדוע מצאתי לנכון שלא לדון במאמרי הנ"ל בדברי רבנו הרמ"א לאור דברי בעל תרומת הדשן ומדוע אף העדפתי להסתייע בדברי הש"ך במקום אחר, בחשן משפט, ולא בדברי הש"ך במקומו, ביורה דעה, הדורשים בירור הדברים לאור דברי התרוה"ד, שכן במאמרי הנ"ל לא הי' מקום לבירור זה, שאינו לאמיתו של דבר אלא בירור צדדי לגבי נושא המאמר, אף כי כשלעצמו הנו בירורו של אחד הגדרים החשובים בדרכי תורתו של רבנו הרמ"א.